

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

ЛЕЙЛА ШАМИЛЬ ГЫЗЫ САФАРЛИ

**ОБРАЗ ДОН КИХОТА И ЕГО МОДИФИКАЦИЯ
В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ**

5718.01 – Мировая литература (русская литература)

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии**

Баку – 2016

**Диссертация выполнена на кафедре мировой литературы
Бакинского славянского университета.**

Научный руководитель: доктор филологических наук, профессор
Наида Джамал гызы Мамедханова

Официальные оппоненты: доктор филологических наук, профессор
Рафик Манаф оглу Новрузов

доктор философии по филологии, доцент
Нармин Фуад гызы Гасанова

Ведущая организация: кафедра зарубежной литературы
Азербайджанского университета языков

Защита состоится « 26 » 10 2016 года в _____ часов на заседании Диссертационного совета Д.02.071 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора наук и доктора философии по филологии при Бакинском славянском университете по адресу: AZ1014, г. Баку, ул. С.Рустама, 25.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Бакинского славянского университета.

Автореферат разослан « _____ » _____ 2016 года.

Ученый секретарь
Диссертационного совета Д.02.071
доктор философии по филологии, доцент

Н.Р.Мугимова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. В истории мировой литературы есть такие эпохальные произведения, которые актуальны и проблемны до тех пор, пока живо человечество. К таким масштабным шедеврам, ёмким по мысли и глубоким по идейному содержанию, относится «Дон Кихот» Сервантеса. На протяжении нескольких веков этот роман продолжает волновать умы и сердца учёных и рядовых читателей. Поэтому в русской литературе возникали многочисленные рецепции на тему донкихотства, всевозможные проблемно-тематические реминисценции и модификации.

О том, что такие трансформации в русской литературе с XVIII по XX века были чрезвычайно востребованными, говорит судьба романа, под разным углом зрения воспринятая и в дальнейшем разработанная рядом поэтов и писателей. Многие из них своеобразно интерпретировали этот бессмертный образ. Так, Е.А.Баратынский впервые в русской словесности представил основные традиции европейского Ренессанса в поэтической плоскости. И.И.Дмитриев придал Дон Кихоту черты сентиментализма. Г.Р.Державин ввёл в научный обиход глагол «донкишотствовать», используя его в своих одах. А.С.Пушкин, Н.В.Гоголь, Ф.М.Достоевский, И.С.Тургенев, Н.С.Лесков и другие рассмотрели образ Дон Кихота с реалистических позиций. Характерно, что названные поэты и писатели работали в разных жанрах.

Но особый интерес вызывают рецепции данной темы в русской литературе XX века, когда особенно остро встал вопрос об отношении к классическому наследию. С новаторскими идеями, связанными с общественно-политической обстановкой в России, выступили поэты-символисты Д.С.Мережковский и Ф.К.Сологуб, романтически настроенный к донкихотским новациям А.В.Луначарский и первые в русской литературе XX века модернисты А.П.Платонов и М.А.Булгаков.

В чём причина такой популярности этого романа? Почему в творчестве многих русских художников слова возникли столь разноликие, почти не совпадающие между собой трансформации донкихотских ситуаций? Потому что, главный герой для русской литературы, по выражению М.М.Бахтина, «незавершен, открыт,

внутренне диалогичен». Эта незавершённость интерпретации порождает дискуссии в критике. Вот почему роман Сервантеса до сих пор вызывает неизменный научный, эстетический и культурологический интерес.

С учётом отмеченного, считаем исследование настоящей темы важной и актуальной.

Степень изученности темы. Избранная тема в полном объёме до сих пор не становилась предметом специального исследования в азербайджанской филологической науке. Есть лишь отдельные статьи и монографии, в которых различные модификации донкихотских ситуаций рассмотрены в основном на материале русской литературы 20-30-х годов XX века. Среди наиболее крупных изданий укажем на монографии В.Е.Багно «Дорогами «Дон Кихота»¹, Ю.А.Айхенвальда «Дон Кихот на русской почве»², Н.Н.Арсентьевой «Русско-испанские литературные связи: проблемы преемственности, типологии, рецепции»³. Кроме того, отдельные рецепции романа Сервантеса мы можем обнаружить в таких работах, как: Н.Иванова «Мучения революции»⁴, А.Образцов «Дон Кихот написан о России»⁵, В.Новиков «М.А.Булгаков-драматург»⁶, И.Сухих «Русские странники в поисках Китежа»⁷ и другие.

Но эти труды в основном ограничены рамками одного-двух десятилетий в русской литературе и культуре советского периода. Настоящая диссертация ставит своей главной целью рассмотрение настоящей темы в многовековом историческом и теоретическом освещении. В связи с широкой трактовкой данную тему нельзя считать исчерпывающей.

---

¹ Багно В.Е. Дорогами «Дон Кихота»: судьба романа Сервантеса. М.: Книга, 1988, 448 с.

² Айхенвальд Ю.А. Дон Кихот на русской почве. В 2 ч. Ч.П. Vermont: Chaiidze Publications Benson, 1982, 418 с.

³ Арсентьева Н.Н. Русско-испанские литературные связи: проблемы преемственности, типологии, рецепции: Дис. ... докт. филол. наук. Т. I., М., 1994, 497 с.

⁴ Иванова Н. Мучения революции // Платонов А.П. Чевенгур: роман, повести. Тула, 1989, с. 542-557.

⁵ Образцов А. «Дон Кихот» написан о России // Литературная газета, 2001, №30, с. 12.

⁶ Новиков В.В. М.А.Булгаков-драматург // Булгаков М.А. Пьесы. М., 1986, с. 3-46.

⁷ Сухих И. Русские странники в поисках Китежа (1926-1929 «Чевенгур» А.Платонова) // Звезда, 1999, №8, с.192-222.

Объект исследования. Главным объектом исследования диссертации являются стихотворения, поэмы, повести, пьесы и романы И.И.Дмитриева, Е.А.Баратынского, Г.Р.Державина, А.С.Пушкина, Н.В.Гоголя, И.С.Тургенева, Ф.М.Достоевского, Н.С.Лескова, Д.С.Мережковского, Ф.К.Сологуба, А.П.Платонова, М.А.Булгакова и некоторых других, посвящённые легендарному странствующему рыцарю Дон Кихоту.

Предмет исследования. Главным предметом исследования диссертации являются трансформации донкихотских тем, мотивов и сюжетных коллизий в русской литературе на протяжении трёх столетий: с XVIII - по XX век (первая половина). На протяжении длительного исторического отрезка времени Дон Кихот показан русскими поэтами и писателями, прежде всего в качестве абстрактного гуманиста, личностью, признающей добро во всех проявлениях. Вместе с тем в истории русского донкихотства важное значение приобрели такие его формы, как открытое и бескомпромиссное противостояние любви к добру, с одной стороны, и ненависти к злу - с другой.

В основу настоящего исследования положен хронологический принцип. Согласно нему, критический анализ начинается с выявления истоков развития образа Дон Кихота, включающего в свою орбиту мнения европейских учёных. Писателям эпохи Возрождения не под силу было вскрыть реальные причины, которые порождали человеческие трагедии, добраться до корней зла. Но благодаря различным версиям А.С.Пушкина («Капитанская дочка»), Н.В.Гоголя («Мёртвые души»), Ф.М.Достоевского («Идиот») в XIX веке образ Дон Кихота оказался рассмотренным с самых разных позиций – от безумца до мудреца. В дальнейшем А.В.Луначарский, А.П.Платонов, М.А.Булгаков, Ф.Сологуб, В.Мережковский и другие, объясняя возможность умозрительного возрождения института рыцарства в революционных условиях, решительно видоизменили традиционные представления о геройстве, чести, доблести и отваге.

Цель и задачи исследования. Основная задача диссертации заключается в проведении комплексного, системно-структурного анализа всевозможных модификаций донкихотских ситуаций в произведениях русских поэтов и писателей XVIII - XX столетий.

Поставленная цель диктует постановку и решение некоторых задач:

- Воссоздать целостную картину функционирования классического сюжета в русской художественной литературе на протяжении трёх столетий;

- Выявить генетическую связь походов Дон Кихота с политическими, историческими и социо-культурологическими изменениями в жизни России;

- Сгруппировать материал в соответствии с разными концептуальными подходами русских поэтов и писателей к донкихотству как философской категории;

- Показать естественность подключения историй Дон Кихота в процесс нравственно-этического кодекса реформаторов в интерпретации русских писателей первой половины XX века.

Методология исследования. Методологической базой диссертации являются системно-структурный и сравнительно-исторический анализы. Опора на данные методы позволяет глубже выявить специфические черты донкихотства в русской научной и художественной литературе XVIII-XX столетий.

Новизна диссертации заключается, прежде всего, в тщательном рассмотрении эволюции донкихотских проблем в творчестве художников разных направлений: от сентиментализма и романтизма - до реализма и модернизма. Научные поиски также заметно осложнены богоискательскими или мистическими мотивами в произведениях Ф.М.Достоевского и научных трудах Д.С.Мережковского; сентиментально-романтической поэзии Ф.К.Сологуба и революционным пафосом А.В.Луначарского; ортодоксальными идеями «переворачивания общественных взаимоотношений» в теории А.П.Платонова, М.А.Булгакова и т.д. Таким образом, новизна исследования работы обусловлена хронологическим и системным подходом к проблеме трансформации сюжета о Дон Кихоте в русской литературе разных эпох.

Теоретическая значимость исследования заключается в установлении законов и признаков тех трансформационных текстов русских писателей, которые предоставили для читателей и критиков материал, содержащий прямые или скрытые цитации из романа Сервантеса. Тем самым углублены теоретические познания в области применения реминисценций и аллюзий в процессе модификации

донкихотских идей. Они в свою очередь претерпели ряд существенных изменений на протяжении нескольких столетий. В результате получена объективная научная информация, как о личности творца первоисточника, так и о соответствующем историко-литературном и культурном контексте. Это позволило с теоретических позиций показать, как в русской литературе разных веков использовался материал для научно-публицистического и художественного отображения нравственно-этических и общественно-политических воззрений.

Практическая значимость исследования. Практическое значение диссертации видится нам в том, что основные ее научные положения и выводы могут быть использованы в ходе изучения творчества русских писателей на соответствующих лекционных курсах филологических факультетов вузов Азербайджанской Республики, а также при составлении учебников и учебных пособий по мировой литературе.

На защиту выносятся положения.

- С течением времени мотивы донкихотства в русской литературе обрастали новыми чертами и признаками, порою далеко отстоящими от оригинала. Но тем самым ярче предстал в русской литературе и культуре феномен, отражающий специфику восприятия этого бессмертного персонажа в разные эпохи;

- В процессе модификации донкихотских ситуаций становится очевидным, что данное понятие оказалось сомнительным для ряда русских и европейских филологов. В частности, были выражены такие позиции, согласно которым целесообразнее анализировать произведения русской литературы на искомую тему с выделением отдельных черт и признаков. Мы же полагаем, что донкихотство - это большой конгломерат проблем. Поэтому рассматривать настоящее понятие следует именно как широкое философское и социокультурное явление;

- В русской и европейской критике существовала точка зрения на Дон Кихота как глупца и чудака. Возведённая в абсолют, она фактически заслоняла собой другие, то есть положительные качества легендарной личности. Однако мы склонны рассматривать образ Дон Кихота не в качестве простака, а именно мудреца. Добавим: основная граница в трактовке понятия донкихотства проходит по линии положительного или отрицательного героя; с одной стороны, это

образец для подражания, с другой - предмет насмешек. Первая позиция, выносимая на защиту в качестве основополагающей, представляется нам более верной.

Апробация работы. Диссертация выполнена на кафедре мировой литературы Бакинского славянского университета. Основные положения работы изложены на Республиканских и Международных конференциях, а также отражены в статьях и тезисах, опубликованных в научных журналах Азербайджанской Республики и Российской Федерации.

Структура и объем диссертации. Работа состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы. Общий объем диссертации – 162 страницы компьютерной графики.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** обосновывается актуальность темы, определяются объект и предмет исследования, его цель и задачи, методы, дается характеристика степени изученности темы, раскрывается научная новизна, теоретическая и практическая значимость диссертации, апробация ее основных положений.

Первая глава – «Определение элементов структуры образа Дон Кихота» состоит из трёх разделов. В первом разделе первой главы, которая называется – **«Истоки образа. Особенности интерпретации образа Дон Кихота в западноевропейской литературе»**, даны истоки центрального образа и выявлены характерологические особенности его интерпретаций в западноевропейской литературе.

Установлено, что основные корни донкихотства уходят в эпоху Раннего Возрождения. В Испании времён создания романа Сервантеса рецидивы инквизиции и диктатура церкви была очень сильна. И происхождение главного персонажа неотделимо от ужесточения политики подавления свободы во всех формах её проявления. Но общий жизнерадостный фон и явное стремление автора утвердить свободолобивые идеи в лице центрального действующего лица составляют атмосферу многих страниц романа. Потому очевидно желание автора показать, как в сложной, запутанной и опасной для вольнодумцев-просветителей обстановке, в недрах средневековой

испанской действительности всё же созревает человек новых стремлений и идеалов.

Большой научный интерес и актуальность для настоящего исследования в целом обретают также литературные корни этого образа, в частности архитектоника романа. Именно структура, по признанию большинства европейских и русских учёных, имена которых приведены в этой главе работы, помогает точнее определить новизну замысла.

Выяснено, что впервые в истории мировой литературы автору удалось противопоставить два мира: иллюзорный и реальный. В целях воплощения такого замысла необходимо было рождение такого персонажа, который мог поверить в истинность рыцарских историй. Так создавался характер, вернее, литературный тип с очень бурной фантазией, который всем своим существом устремлён к поиску приключений. Мир реальный, который автор столкнул с рыцарством, сопротивляется всем иллюзиям Дон Кихота, но никак не влияет на характер его поведения, манеры и привычки общения с людьми.

Так Дон Кихот получил право выступать не только в роли шизофреника-одиночки, но и под эгидой Ордена странствующих рыцарей. В своём новом качестве он считает себя Богом избранным восстанавливать на земле ушедший Золотой век. В свою очередь это означает передел мира на основе всеобщей любви, гармонии и справедливости.

Герой раздвоился: с одной стороны, психологические мотивации его поведения представляются ему неоспоримыми. С другой, Дон Кихот в своём фанатизме не считается с желаниями людей, которых он насильно берётся защищать. Он совершенно лишён чувства реальности, не способен разобраться в текущей обстановке, все его планы нелепы, и потому изменить ход истории он, конечно, не в силах. Так, зародившись в сознании Сервантеса, мечта о сверхчеловеке фактически рухнула в веках.

Наконец, ещё одним важным истоком образа Дон Кихота является учёт менталитета нации и народности. Автор поставил перед собой цель: с одной стороны, разоблачить попытки оживить рыцарские идеи ушедших веков, с другой – культ денег и стяжательства. В процессе реализации этой цели Сервантес восстаёт против всего современного ему уклада национальной жизни и мировоззрения официальной Испании.

Во втором разделе первой главы диссертации, которая называется **«Особенности восприятия персонажа в русской литературе XVIII-начала XIX века (И.И.Дмитриев, Е.А.Баратынский)»**, речь идёт об основных особенностях восприятия Дон Кихота в русской литературе конца XVIII - начала XIX веков. На примере работ И.И.Дмитриева и Е.А.Баратынского показано пробуждение интереса к роману Сервантеса в России. И.И.Дмитриев был не только талантливым и просвещённым поэтом конца XVIII века, но также историком, лингвистом и искусствоведам. Творил он чаще всего в жанрах эпиграмм, мадригалов, песен, басен и дружеских посланий. Вероятно, по этой причине, И.Дмитриев отразил бессмертный образ Сервантеса в излюбленной для себя форме: басенной.

И он рассмотрел поведение и желания Дон Кихота с иронической стороны в басне «Дон-Кишот». В диссертации приведено несколько примечательных, с нашей точки зрения, моментов, которые отражают или, по крайней мере, сопоставимы с отдельными разделами романа. В то же самое время имеется субъективный авторский подход, который идёт вразрез с мнением Сервантеса о характере героя.

В заслугу И.Дмитриева входит сохранение большей части оригинала, хотя речь идёт лишь о нескольких разрозненных эпизодах, выхваченных им из сюжетной коллизии романа. Например, не вызывает никаких сомнений у русского поэта упоминание беззлобной насмешки Сервантеса над ржавыми обломками Дон Кихота. Эта часть военного аксессуара также становится в басне предметом осмеяния. Не проходит И.Дмитриев и мимо той стержневой художественной детали, согласно которой благородный средневековый рыцарь обязан был иметь «даму сердца». Так, роль Дульсинеи Тобосской в басне выполняет коровница Аглая, в воспалённом воображении Дон Кихота представленная пастушкой, пасущей его личный скот. Басня «Дон-Кишот» мала по объёму, но именно в ней проявился талант будущего знаменитого баснописца, умеющего создавать локальные сценки, в которых ярко проявляют себя характеры действующих лиц.

Определенный вклад в сервантоведение на рубеже XVIII-XIX веков внёс и Е.Баратынский. Видный русский поэт, автор многочисленных элегий и нескольких поэм, он в отличие от И.Дмитриева, отклонялся от романической или сентименталистской

традиции в русской литературе, потому и образ Дон Кихота обрастал реалистическими чертами.

Среди массы поэтических и прозаических произведений, в которых отчётливы мотивы «Дон Кихота», нам удалось обнаружить только одно сочинение – повесть «Перстень». Но в данном случае есть основание видеть отражение избранной темы не только в схожей сюжетной ситуации, что легко бросалось в глаза у И.И.Дмитриева, но, прежде всего на проблемном уровне. Дмитриев беззлобно смеётся над выходками Ламанчского рыцаря и абсолютно не политизирует его; Е.А.Баратынский связывает Дон Кихота с движением народников, так как их идеология к началу XIX века была ему близка. У Дмитриева наблюдается однолинейный взгляд на поведение героя; Баратынскому в настоящем вопросе свойственно двойственное восприятие. Последний чётче осознал, что любовь Дон Кихота ко всему человечеству уживалась у него с нежеланием считаться с реальной действительностью. Правда, живые факты истории Баратынского особо не интересовали. Так, позднее В.Г.Белинский в лице Дон Кихота скажет про «отсутствие такта действительности». Но у Е.А.Баратынского этот «чувство реальности» лишь умозрительно представлено в поэзии.

На самом деле автор повести «Перстень» воспевал не столько любовь к человечеству, сколько субъективно интерпретировал вековую мечту о простых людях. Как Дон Кихот разрывался между действительным и иллюзорным миром, так и Е.А.Баратынский и его лирические персонажи реальный (технический) мир смешивают с воображаемым (фантастическим). Для Е.А.Баратынского гармоничное взаимодействие ума и сердца невысказано. Оно элементарно несовместимо с понятиями добра для человечества в будущем.

В заключительном разделе первой главы **“Переосмысление донкихотовских ситуаций («Капитанская дочка» А.С.Пушкина, «Мёртвые души» Н.В.Гоголя, «Идиот» Ф.М.Достоевского; И.С.Тургенев, Н.С.Лесков)”** дана широкая панорама переосмысления большей части донкихотских ситуаций в русской классической литературе XIX века. В критический обзор попали «Капитанская дочка» А.С.Пушкина, «Мёртвые души» Н.В.Гоголя, «Идиот» Ф.М.Достоевского, произведения И.С.Тургенева, Н.С.Лескова и некоторых других известных писателей.

Так, Пушкин показал, что Пугачёва роднят с сервантовским прототипом элементы идеализации, простодушия и искренности. Эти чувства он проявляет, прежде всего, к Гриневу, доброту – к Маше Мироновой, снисходительность – к Швабрину. Дон Кихота по ходу романа многие называли злодеем и разбойником. Его добрые порывы не только не воспринимают всерьёз, но и повсеместно клянут, издеваются, называют человеком презренным, ничтожным и т.п. Пугачёва представители высшего света также именовали исключительно разбойником и злодеем. Но народ, по показаниям поэта, видел в нём своего заступника. Для них привлекателен внутренний облик, потому что Пугачёв воплощает в себе характерные черты русского народа – широту, цельность и удаль натуры. Казаки и солдаты Белогорской крепости не желают сражаться против Пугачёва, переходят на его сторону; жители крепости встречают его радостно. Пушкин неоднократно показывает Пугачёва, окружённого народом; заслышав колокольчик тройки, народ выбегает его встречать.

Натуры Дон Кихота и Пугачева, в сущности, вовсе не такие грозные, хищные и кровожадные, оба героя в определённого рода ситуациях готовы и прощать. Достаточно отметить, как, победив Рыцаря Зеркал, или, добившись мнимой цели служить его даме сердца, Дон Кихот отпускает врага. В свою очередь вождь народного восстания помнит мелочную дорожную услугу, оказанную ему Гриневым; он готов казнить Швабрину, защищая от его козней сироту.

Заметим, что и в конце повести Пугачёв выступает не столько злодеем, устрашающим толпу мрачностью своей титанической натуры, сколько человеком, дарящим вольность. («Каждый хвастал, предлагал свои мнения и свободно оспаривал Пугачёва»). Так что человеческие качества берут верх.

Н.В.Гоголь попытался высветить характер Дон Кихота в лице Чичикова как бы изнутри. Идейное родство между романом Сервантеса и «Мёртвыми душами» мы усматриваем одновременно в нескольких плоскостях. Во-первых, бросается в глаза общий композиционный рисунок. «Дон Кихот» смело можно рассматривать как одиссею двух лиц, так как почти каждая глава являет собой пространственное перемещение. «Мёртвые души» – это тоже своего рода одиссея центрального героя Чичикова, потому что вся книга состоит из его передвижений по областям.

Во-вторых, некоторые лица руководствуются теми же принципами, что и Дон Кихот. Например, Манилов, в котором постоянно ощущается любовь к пышной и цветистой фразе, смешон и умилителен в своей беспричинной глупости. Она фактически сродни той бесконечной фантазии и наивности, которая пронизывает образ Ламанчского рыцаря. Ноздрёв при всей своей низости и бесхарактерности отличается простотою натуры, живёт широко и размахисто. При каждой новой встрече с Чичиковым он жаждет новых приключений.

Центральный персонаж романа «Идиот» - князь Мышкин явился одним из самых излюбленных и проникновенных созданий Ф.М.Достоевского. Писатель называл его «положительно прекрасным человеком» и, по мнению большинства литераторов, писал портрет именно с Дон Кихота. Мышкин симпатичен, прежде всего, своей высокой нравственностью. Но и поступки Дон Кихота характеризуются высшими этическими ценностями. Два героя разных эпох пытаются преобразовать мир на основе утверждения моральных принципов.

Прежде всего, в работе подчёркнуто, что в отличие от пушкинской и гоголевской трактовки, идейная связь романа «Идиот» с «Дон Кихотом» уже более конкретная, реальная, зримая, подкреплённая личными убеждениями Ф.М.Достоевского. Здесь дан уже прозрачный намёк на роман Сервантеса (это любимая книга дочери генерала Епанчина – Аглаи; генеральская дочь в Мышкине также признавала новоявленного Дон Кихота).

Образ «бедного рыцаря» напрямую соотносится с Мышкиным. В этом уподоблении – вся нравственная чистота двух героев, их несбыточная любовь, общность предмета поклонения, суть мировоззрения и мотивация всех поступков. Настасья Филипповна, как бывшая содержанка Тоцкого, показана падшей женщиной, но для князя она является источником неиссякаемой радости, предметом обожествления. Более того, мудрость Мышкина, по Ф.М.Достоевскому, состоит именно в рыцарском поклонении женщине, платонической любви и безграничного сострадания к ней. В обоих случаях призрачная любовь Дон Кихота к Дульсинее Тобосской и реальная - героя Достоевского носят характер мудрого отступничества, доведённого до высшей точки отчаяния и безрассудства.

Завершается первая глава кратким обзором произведений И.С.Тургенева и Н.С.Лескова на избранную нами тему.

Вторая глава диссертации – «Донкихотство как философско-психологическое явление в русской литературе на рубеже XIX-XX веков» - состоит из двух разделов. В первом разделе, который называется **«Интерпретация образа Дон Кихота в творчестве Д.С.Мережковского Ф.К.Сологуба и А.В.Луначарского»** интерпретации образа Дон Кихота рассмотрены на примере работ Д.С.Мережковского, Ф.К.Сологуба и А.В.Луначарского.

Писатели ранней советской эпохи максимально идеологизировали образ Дон Кихота. Д.С.Мережковский был одним из первых, кто дерзнул возродить бессмертный образ, представив Рыцаря Печального Образа, прежде всего, как носителя любви. Хотя он умозрительно сопоставляется с солнцем (к примеру, следует ряд символических образов «светоча», «горения» и т.п.), но «мир не солнцем озарится, а любовью бесконечной». Его любовь распространяется на всех людей, без различий на классовые сословия; герой призывает спаять любовью этот сложный мир, постоянно находящийся на грани войны. Мудро подмечает Дон Кихот, что везде господствуют ненависть, зависть и злоба.

Главным трудом Д.С.Мережковского, в котором выражены идеи донкихотства, является монография «Вечные спутники». В ней впервые на должном теоретическом уровне разработана проблема «раздвоения личности». Д.С.Мережковский не закрывает глаза на бесцельность походов подлинного Дон Кихота, однако, не проходит и мимо его пронизательности, как одной из важных и определяющих черт характера. Именно дальновидность, по его предположению, прославляет испанского рыцаря на века.

Однако если автор «Вечных спутников» относится к анархическим группировкам и народническому движению, то творчество Ф.К.Сологуба выдержано в границах символистского направления в русской литературе. Соответственно со своих позиций он подхватил и развил настоящую проблему, только уже под углом зрения анализа любовной линии как акта духовного раскрепощения личности. Ф.Сологуб, можно сказать, пропел гимн «Вечной Женственности». Так что вполне естественно в центре внимания оказался авторский миф об Альдонсе и Дульсинее. В отличие от Мережковского, некоторые образы из романа Сервантеса получают здесь откровенно негативную окраску. К примеру, Дульсинья в его поэтическом воображении предстаёт как натура грубая, женщина

доморощенная, «козлом пахнущая». В период «мрачной реакции» неграмотная скотница, вдохновляющая Дон Кихота на ратные подвиги, превращалась у Ф.Сологуба в своеобразную альтернативу преобразованию мира.

Примечательно также, что образ Дон Кихота в поэтическом цикле в основном автобиографичен. Ф.К.Сологубу было близко мировосприятие центрального героя. Русский поэт это воспринял как «лирическое понимание действительности». Иными словами, образом Дон Кихота он продолжал свои излюбленные поэтические мотивы, а именно, попытался своеобразно «дульцинировать» (его собственный неологизм) свой поэтический мир. И на волне нарастающих революционных событий Дон Кихот оказался «свободным творцом, рыцарем любви, в котором только и есть, что «вечная правда». По убеждению русского поэта-символиста, истинно желанная возлюбленная способна пробудить вселенскую любовь. Автор не идеализирует душевные порывы Дон Кихота (он ясно осознаёт, что любовь к вымышленной героине хоть неистовая и фанатичная, но наивная и нереальная), однако, это высший для писателя идеал, воплощённый в прекрасном женском облике.

Таким образом, с разных мировоззренческих позиций, подошли к интерпретации образа Дон Кихота Д.С.Мережковский и Ф.К.Сологуб. Оба совершили подступ к реалистическому отображению действующих лиц романа Сервантеса.

В свою очередь, А.Луначарский в пьесе «Освобожденный Дон Кихот», представил относительно новаторские формы модификации легендарного героя уже не с позиций абстрактного, но революционно-демократического гуманизма. В небольшом по объёму произведении впервые зазвучали ноты романтического искусства.

В пьесе Дон Кихот лишен воинственности и слепого безрассудства. В отличие от первоисточника, он склонен к задумчивости и рационализму при восприятии людей и событий. Дон Кихот вообще оказался чересчур мягкотелым, доверчивым человеком, весьма податливым на любого рода просьбы. Отчасти Рыцарь Печального Образа вызывает ассоциации с образом Христа, «положительно прекрасным» Мышкиным. Существенное расхождение наблюдается и с трудом Д.С.Мережковского. Последний не мог себе представить Дон Кихота без оруженосца, а Луначарский,

иронизируя, называет эту неразлучную пару «странными собратьями».

В заключительном разделе второй главы диссертации **«Образ странствующего рыцаря в литературе советского периода (А.П.Платонов и М.А.Булгаков)»** рассматриваются проблемы донкихотства в романе А.П.Платонова «Чевенгур» и драме М.А.Булгакова «Дон Кихот». В романе «Чевенгур» внимание писателя сосредоточено как на самом феномене революционного рыцарства, так и на драматической судьбе воинов старой гвардии. Так, в пьесе А.В.Луначарского Дон Кихот противопоставлен революционерам, а в романе А.Платонова раскрывается донкихотство самих рыцарей, точнее, идеи социального переустройства. Причём, А.П.Платонов не только трансформирует ряд донкихотовских идей на русской почве в первой половине XX века, но и воссоздаёт саму фабулу произведения Сервантеса. Писатель отправляет своих «утопических» героев по символической дороге странствий, изображая горький путь, полный поражений и разочарований.

А.Платонов попытался смыслить феномен революционного рыцарства, выразив собственное отношение к представителям нового общественного типа. Однако, как мы показываем, Платонов ударился в другую крайность: сервантовский Дон Кихот растворился в приверженцах идеи «гуманизма оружия». А.П.Платонов показывает их наивность, слепоту веры в утопический идеал. Автор «Чевенгура» акцентирует родовую черту рыцарей революции - фанатизм, в котором сочетаются чудачество, прожектерство и роковое неведение.

Выясняется, что политизация и идеологизация образа Дон Кихота в русской литературе первой половины XX века, по сравнению с периодом классической литературы, привели к контрастам и противоречиям. Вместе с тем позиция А.П.Платонова оказалась близкой и М.А.Булгакову. Автор драмы «Дон Кихот» воспринял историю об испанском рыцаре, прежде всего, как сюжет рассеявшихся надежд на обновление мира и человека. Общая атмосфера противоречивости борьбы разных группировок России в указанный период по существу отразила в литературе трагический разлад Дон Кихота с самим собой.

Однако, по нашему убеждению, М.А.Булгаков глубже, чем многие его предшественники, увидел, что общечеловеческие ценности и представления о гармоническом существовании, всеобщем

равенстве, братстве и счастье превращаются в пустые лозунги. Идеалы исконного Дон Кихота угасают. Налицо мотив разрушения утопических иллюзий главного героя Сервантеса. Он оказался близок М.А.Булгакову, остро ощутившему утрату постреволюционных идей о подлинной духовности и гуманности происходящих преобразований. И потому неудивительно, что в драме «Дон Кихот» он воочию увидел и описал грубое искажение изначальных высоких идей революции, в частности о запрете свободы слова и печати.

В заключение сделаны основные выводы и обобщения, вытекающие из проведённого исследования.

**Основные положения диссертации нашли отражение
в следующих статьях и тезисах автора:**

1. Отражение гражданской позиции Дон Кихота в романе Ф.М.Достоевского «Идиот» //ADU-nun «Dil və ədəbiyyat» jurnalı. Bakı: Mütərcim, 2012, №3, с.228-234.
2. Образ русского мятежника-самозванца в повести А.С.Пушкина «Капитанская дочка» как вариация мышления Дон Кихота // Filologiya məsələləri. AMEA Əlyazmalar İnstitutu. Bakı: Elm və təhsil, 2012, №10, с.387-392.
3. Социально-политические корни донкихотства в одноименной драме М.А.Булгакова // BDU-nun «Dil və ədəbiyyat» jurnalı. Bakı, 2013, №3, с.230-233.
4. Образ Ламанчского рыцаря в литературе советского периода (в романе А.П.Платонова «Чевенгур») // BSU-nun “Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri” jurnalı. Bakı: Mütərcim, 2013, №4, с.174-179.
5. К вопросу о неоднозначности оценок и противоречиях в трактовке образа Дон-Кихота в «Вечных спутниках» Д.С.Мережковского // Вестник Дагестанского Государственного Педагогического Университета, 2016.
6. Реформаторские идеи М.А.Булгакова в драме «Дон Кихот» // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika Elmi Konfransı. Bakı, 2015, II cild, с.80-82.
7. M.de Servantesin “Lamançlı Don Kixot” romanı və S.Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” əsəri arasında paralellər // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummillî lider H.Əliyevin anadan olmasının 93 ildönümünə həsr olunmuş VII Beynəlxalq elmi konfrans. 1-4 may 2016. Bakı, Azərbaycan, 2016, с.351-352.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

LEYLA ŞAMİL QIZI SƏFƏRLİ

**DON KİXOT SURƏTİ VƏ ONUN RUS ƏDƏBİYYATINDA
MODİFİKASİYASI**

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

**Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin
Dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.**

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Naidə Camal qızı Məmmədخانova

Rəsmi opponetlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Rafiq Manaf oğlu Novruzov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Nərmin Fuad qızı Həsənova

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Dillər Universitetinin
Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrası**

Müdafiə “___” _____ 2016-cı il saat ___-da Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində filologiya üzrə doktorluq və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsinin keçirən D.02.71 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi, 25

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “___” _____ 2016-cı il tarixində göndərilmişdir.

D.02.71 Dissertasiya Şurasının elmi katibi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

N.R.Muqimova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Dünya ədəbiyyatının tarixində elə əhəmiyyətli əsərlər var ki, onlar dünya durduqca öz aktuallığını itirmir. Servantesin “Don Kixot” romanı da bu mənada, iri həcmli, ideya baxımından tutumlu və dərin fikirli əsərlərdəndir. Artıq bir neçə əsrdir ki, bu roman alimlərin və sınav oxucuların zəkasında və qəlbində maraq doğurur. Məhz buna görə, rus ədəbiyyatında donkixotluq mövzusunda çoxsaylı resepsiyalar, müxtəlif reminissensiyalar və modifikasiyalar üzə çıxırdı.

XVIII-XX əsr rus ədəbiyyatında bu obrazın transformasiyaları son dərəcə məşhur idi, rus ədibləri romanı müxtəlif cür qəbul etmiş və romandakı ideyaları sonradan öz əsərlərində inkişaf etdirmişlər. Onların bir çoxu bu ölməz obrazı özünəməxsus şəkildə interpretasiya etmişdir. Belə ki, rus ədəbiyyatında ilk dəfə E.A.Baratinski Avropa Renessansının əsas ənənələrini poetik müstəvidə təqdim etdi. İ.İ.Dmitriyev Don Kixot obrazına sentimentalizm xüsusiyyətlərini əlavə etdi. Q.R.Derjavin öz qəsidələrində “donkişotluq etmək” feilindən istifadə edərək, bu anlamı elmi dilə gətirmişdir. A.S.Puşkin, N.V.Qoqol, F.M.Dostoyevski, İ.S.Turgenev, N.S.Leskov və digərləri Don Kixot obrazına realistik mövqedən yanaşmışlar. Qeyd etmək lazımdır ki, adı çəkilən şair və yazıçılar müxtəlif janrlarda yazıb-yaratmışlar.

Lakin bu mövzunun XX əsr rus ədəbiyyatındakı resepsiyaları xüsusi maraq doğurur, çünki məhz bu zaman kəsimində klassik irslə bağlı məsələlər xüsusi kəskinliklə qaldırılırdı. Rusiyada ictimai-siyasi vəziyyətlə bağlı simvolist şairlər D.S.Merejkovski və F.K.Soloqub, donkixotluq yenilikçiliyinə romantik əhval-ruhiyyədən yanaşan A.V.Lunaçarski və XX əsr rus ədəbiyyatında ilk modernistlər A.P.Platonov və M.A.Bulqakov bu obrazla bağlı öz novator ideyaları ilə çıxış etmişlər.

Romanın belə populyarlıq qazanmasının səbəbi nədədir? Nə üçün bir çox rus yazarlarının yaradıcılığında donkixotluq süjetinin belə müxtəlif, demək olar ki, əksər hallarda bir-birinə bənzəməyən, üst-üstə düşməyən transformasiyaları ortaya çıxdı? M.M.Baxtinin qeydinə diqqət yetirsək, məhz buna görə rus ədəbiyyatının əsas qəhrəmanı “natamam, açıq, daxilən dialoqludur”. Bu interpretasiyanın natamamlığı ədəbi tənqiddə müzakirələrə səbəb olurdu. Servantesin romanı hələ də dəyişməz olaraq elmi, estetik və kulturoloji baxımdan maraq doğurur.

Yuxarıda qeyd olunanlar seçilmiş tədqiqat işinin mövzusunı aktual və zamanında hesab etməyə imkan verir.

Mövzunun işlənilmə dərəcəsi. Seçilmiş dissertasiya mövzusu indiyə qədər bütövlükdə Azərbaycan filologiya elmində xüsusi tədqiqat mövzusu olmamışdır. Bu günə qədər rus filologiya elmində də mövzunu əhatə edən vahid və əhatəli tədqiqat işi yoxdur. Yalnız, XX əsr rus ədəbiyyatındakı donkixotluq mövzusunun müxtəlif modifikasiyalarını araşdıran bir neçə məqalə və monoqrafiyalar vardır. Bu işlər də, əsasən XX əsrin 20-30-cu illərini əks etdirmişdir. Onların arasında ən mühüm nəşrlərdən V.Y.Baqnonun “Don Kixot” yolları ilə¹, Y.A.Ayxenvaldın “Don Kixot rus mühitində”², N.N.Arsentyevanın “Rus-İspan ədəbi əlaqələri: davamçılıq, tipologiya, resepsiya problemləri”³ adlı monoqrafiyaları qeyd etmək lazımdır. Bundan başqa, Servantesin romanının bəzi resepsiyalarını biz N.İvanovanın “İnqilabın əzabları”⁴, A.Obraztsovun “Don Kixot Rusiya haqqında yazılmışdır”⁵, V.Novikovun “M.A.Bulqakov-dramaturq”⁶, İ.Suxixin “Rus səyyahları Kitej axtarışında”⁷ və bu kimi digər əsərlərdə tapa bilərik.

Lakin bu işlər əsasən rus ədəbiyyatının və mədəniyyətinin Sovet dövrünün bir və ya iki onilliyi ilə məhdudlaşır. Təqdim olunmuş dissertasiya işinin ən əsas məqsədi bu mövzunun bir neçə əsr boyu tarixi və nəzəri cəhətdən əhatə olunmasıdır. Mövzu geniş və əhatəli olduğundan, onun müzakirəsi tam bitmiş hesab edilə bilməz. Belə ki, seçilmiş mövzu yeni araşdırmalar tələb edir.

Tədqiqatın obyektı. Dissertasiya işinin əsas obyektı İ.İ.Dmitriyevin, Y.A.Baratnskinin, Q.R.Derjavinin, A.S.Puşkinin, N.V.Qoqolun, İ.S.Turgenevin, F.M.Dostoyevskinin, N.S.Leskovun, D.S.Merejkovskinin, F.K.Soloqubun, A.P.Platonovun, M.A.Bulqakovun və digərlərinin əfsanəvi

---

¹ Багно В.Е. Дорогами «Дон Кихота»: судьба романа Сервантеса. М.: Книга, 1988, 448 с.

² Айхенвальд Ю.А. Дон Кихот на русской почве. В 2 ч. Ч. II. Vermont: Chaiidze Publications Benson, 1982, 418 с.

³ Арсентьева Н.Н. Русско-испанские литературные связи: проблемы преемственности, типологии, рецепции: Дис. ... докт. филол. наук. Т. I., М., 1994, 497 с.

⁴ Иванова Н. Мучения революции // Платонов А.П. Чевенгур: роман, повести. Тула, 1989, с. 542-557.

⁵ Образцов А. «Дон Кихот» написан о России // Литературная газета, 2001, №30, с. 12.

⁶ Новиков В.В. М.А.Булгаков-драматург // Булгаков М.А. Пьесы. М., 1986, с. 3-46.

⁷ Сухих И. Русские странники в поисках Китежа (1926-1929 «Чевенгур» А.Платонова) // Звезда, 1999, №8, с.192-222.

səyyah-cəngavər Don Kixota həsr olunmuş şeirləri, poemaları, povestləri, pyesləri və romanlarıdır.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqat işinin əsas predmeti üç əsr boyu, yəni XVIII əsrdən-XX əsrdək (birinci yarısı) donkixotluq mövzusunun, motivlərinin və süjet münəqişələrinin rus ədəbiyyatındakı transformasiyasıdır. Uzun tarixi dövr ərzində Don Kixot rus şairləri və yazıçıları tərəfindən ilk növbədə, mücərrəd humanist kimi, xeyirxahlığın bütün aspektlərini tanıyan şəxsiyyət kimi göstərilmişdir. Eyni zamanda, rus donkixotluğunun tarixində bir tərəfdən xeyirxahlığa sevginin, digər tərəfdən isə şərə nifrətin açıq və barışmaz qarşıdurması əhəmiyyətli yer tuturdu.

Dissertasiya işinin əsasını xronoloji prinsip təşkil edir. Bu prinsipə əsaslanaraq, tənqidi təhlilə Don Kixot obrazının mənşəyinin müəyyənləşdirilməsi, o cümlədən Avropa alimlərinin fikirlərinin öyrənilməsindən başlamışıq. İntibah dövrünün yazıçıları insan faciələrini doğuran real səbəbləri açmaqda çətinlik çəkirdilər, onlar şərin kökünü üzə çıxara bilmirdilər. Lakin XIX əsrdə A.S.Puşkinin (“Kapitan qızı”), N.V.Qoqolun (“Ölü canlar”), F.M.Dostoyevskinin (“İdiot”) əsərləri sayəsində Don Kixot obrazının – ağılsızdan müdrikə qədər, müxtəlif versiyaları ortaya çıxdı. Sonradan A.V.Lunaçarski, A.P.Platonov, M.A.Bulqakov, F.Soloqub, V.Merejkovski və digərləri inqilabi şəraitdə cəngavərlik institutunun dirçəlişinin mümkünlüyünü izah edərək, qəhrəmanlıq, şərəf, şücaət və cəsarət haqqında ənənəvi anlayışları qəti şəkildə dəyişdirdilər.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi XVIII-XX əsrlərdə rus ədiblərinin əsərlərində donkixotluq hallarının müxtəlif modifikasiyalarının hərtərəfli, sistemli struktur təhlilinin aparılmasıdır.

Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı əsas **vəzifələr** müəyyənləşdirilir:

- Üç əsr boyu rus bədii ədəbiyyatında klassik süjetin tam mənzərəsini göstərmək;

- Rusiyanın həyatında baş verən siyasi, tarixi və sosial-mədəni dəyişikliklərin Don Kixot sərgüzəştləri ilə genetik əlaqəsini müəyyən etmək;

- Rus ədiblərinin donkixotluğa fəlsəfi kateqoriya kimi müxtəlif konseptual yanaşmalarına uyğun olaraq materialı qruplaşdırmaq;

- XX əsrin birinci yarısında rus yazıçılarının interpretasiyasında, islahatçıların Don Kixot hekayələrinin mənəvi-etik kodeksə birləşməsi prosesinin təbiiliyini göstərmək.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Dissertasiyasının elmi yeniliyi ilk növbədə, sentimentalizm və romantizmdən başlayaraq, realizm və modernizmə qədər müxtəlif cərəyanlara aid ədəblərin yaradıcılığında donkixotluq probleminin təkamülünün hərtərəfli araşdırılmasıdır. F.M.Dostoyevskinin əsərlərində və D.S.Merejkovskinin elmi işlərində, F.K.Sologubun sentimental-romantik poeziyasında və Lunaçarskinin inqilabi pafoslu əsərlərində Tanrı axtarışları və ya mistik motivlər; A.P.Platonovun, M.A.Bulqakovun nəzəriyyələrində ortodoksal ideyaların “ictimai münasibətlərdə dönüşü” və s. elmi axtarışlarımızı əhəmiyyətli dərəcədə mürəkkəbləşdirmişdir. Belə ki, tədqiqat işinin yeniliyi müxtəlif dövrlərə aid rus ədəbiyyatının nümunələrində Don Kixot haqqında süjetin transformasiyası probleminə xronoloji və sistemli yanaşma ilə bağlıdır.

Tədqiqat işinin metodu. Qarşıya qoyduğumuz məqsədə nail olmaq üçün sistem-struktur və müqayisəli-tarixi təhlili üsulundan istifadə olunmuşdur. Dissertasiyanın metodoloji əsasını təşkil etmiş bu metodlar XVIII-XX əsrlərdə rus elmi və bədii ədəbiyyatında donkixotluq xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün geniş imkan yaratmışdır.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti rus yazıçılarının transformasiya olunmuş mətnlərində qanunuyğunluqların və ya oxşar əlamətlərin müəyyən edilməsidir. Bu mətnlər Servantesin romanından birbaşa və ya gizli, sətiraltı sitatların oxucu və tənqidçilərə çatdırılması üçün material vermişdir. Belə ki, donkixotluq ideyalarının modifikasiya prosesində reminissensiyaların və alluziyaların tətbiqində nəzəri biliklər dərinləşdirilmişdir. Onlar isə, öz növbəsində, əsrlər boyu bəzi əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Nəticə etibarilə, ilk mənbəyi yaratmış şəxsiyyət və müvafiq tarixi-ədəbi və mədəni kontekst haqqında obyektiv elmi məlumat alınmışdır. Bu da rus ədəbiyyatının müxtəlif yüzilliklərdə mənəvi-etik və ictimai-siyasi fikrinin, nəzəri cəhətdən, elmi-publisistik və bədii təsvirdə material kimi necə istifadə olunmasını göstərmək üçün imkan yaratmışdır.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti. İşin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqatın əsas müddəaları və nəticələri Azərbaycan Respublikasının ali təhsil ocaqlarının filologiya fakültələrində rus yazıçılarının əsərlərinin öyrənilməsinə yönəlmiş müvafiq mühazirə kurslarında, eləcə də, dünya ədəbiyyatı üzrə dərslər və dərslər vəsaitlərinin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

1. Zaman keçdikcə rus ədəbiyyatında donkixotluq motivləri bəzən orijinaldan tamamilə uzaq, yeni əlamətlər və xüsusiyyətlər əldə etmişdir. Lakin, buna rəğmən rus ədəbiyyatı və mədəniyyətində bu əbədi personajın müxtəlif dövrlərdə spesifik xüsusiyyətlərini əks etdirən parlaq fenomen üzə çıxmışdır;

2. Donkixotluğun modifikasiyası prosesində aydın olur ki, bu anlayış bir sıra Rusiya və Avropa filoloqları üçün şübhə doğururdu. Xüsusilə, bu mövzuya dair rus ədəbiyyatının nümunələrinin təhlilində donkixotluğun müəyyən xüsusiyyətlərinin və əlamətlərinin təhlilinin daha məqsədəuyğunluğu haqqında mövqelər irəli sürülürdü. Biz isə donkixotluğun geniş şəkildə problemlər konqlomeratının təşkil etdiyini hesab edirik. Məhz buna görə fikrimizcə, donkixotluq anlamı geniş fəlsəfi və sosial-mədəni fenomen kimi tədqiq olunmalıdır;

3. Rusiya və Avropa ədəbi tənqidində Don Kixot obrazı ağılsız və sarsaq kimi qələmə verilirdi. Don Kixot obrazının bu xüsusiyyətləri əfsanəvi şəxsiyyətin digər müsbət keyfiyyətlərini kölgədə qoyurdu. Lakin, biz tədqiqatımızda Don Kixot obrazının sadəlvhlüyünü deyil, məhz müdrikliyini göstərməyə çalışmışıq. Əlavə edək ki, donkixotluq anlayışının traktovkasında əsas sərhəd müsbət və ya mənfi qəhrəman arasındadır; bir tərəfdən bu obraz təqlid ediləsi nümunə, digər tərəfdən isə istehza mövzudur. Birinci mövqe bizim üçün daha düzgün olduğundan, müdafiədə onu əsas tuturuq.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Tədqiqat işinin nəticələri ilə bağlı Bakı Slavyan Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasının iclaslarında, Respublika və Beynəlxalq konfranslarda məruzələr edilmiş, bilavasitə tədqiqat mövzusu ilə bağlı Azərbaycan Respublikası, Rusiya Federasiyasının ədəbi jurnallarında məqalə və tezislər çap etdirilmişdir.

Dissertasiya işinin quruluşu. 162 səhifədən ibarət olan dissertasiya giriş, 2 fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə dissertasiya mövzusunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri əsaslandırılaraq müəyyənləşdirilir, tədqiqatın obyektı, predmeti və elmi yeniliyi dəqiqləşdirilir, onun nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti, müdafiəyə

çıxarılan müddəalar, eləcə də tədqiqatın yerinə yetirilməsində istifadə olunan metodika, tədqiqat işinin aprobeiasiyası təqdim olunur.

Dissertasiyanın **birinci fəslı** “**Don Kixot obrazının struktur elementlərinin müəyyən edilməsi**” adlanır və üç hissədən ibarətdir. Bu fəslin “**Obrazın mənşəyi. Qərbi Avropa ədəbiyyatında Don Kixot obrazının interpretasiya xüsusiyyətləri**” adlanan **birinci yarımfəslində** əsas qəhrəmanın mənşəyindən bəhs olunur və Qərbi Avropa ədəbiyyatında bu obrazın interpretasiyasının xarakteroloji xüsusiyyətləri göstərilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, donkixotluğun əsas kökləri hələ erkən İntibah dövründə aşkar edilmişdir. İspaniyada, Servantesin romanının yaranması – inkvizisiyanın təkrarlanması və kilsənin diktaturasının güclənməsi zamanına təsadüf etmişdir. Bu dövrdə, hər-hansı formada olmasından asılı olmayaraq, azadlığın qarşısı alınır və əsas qəhrəmanın mənşəyi bu siyasətdən təcrid olunmuş şəkildə təhlil edilə bilməz. Lakin müəllif, romanın bir çox səhifələrinin ümumi ab-havasını əsas qəhrəmanın azadlıqsevən ideyası, onun həyatsevərliyi üzərində qurur. Məhz buna görə, azadfikirli mütəfəkkirlər üçün mürəkkəb və təhlükəli olan Orta əsrlərin İspaniyasında, müəllif tərəfindən, yeni fikir təzi və idealları olan bir qəhrəmanın ortaya çıxmasının göstərilməsi aydın olur.

Əsas qəhrəmanın ədəbi kökləri, xüsusilə də romanın arxitekonikası bizim tədqiqat işi üçün böyük elmi maraq və aktualıq kəsb edir. Tədqiqat işinin bu fəslində adları çəkilən Avropa və rus alimlərinin əksəriyyəti əsasən, romanın ideya baxımından yeniliyinin, məhz onun strukturunun daha dəqiq müəyyən edilməsində görürlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünya ədəbiyyatı tarixində ilk dəfə olaraq müəllif, real və xəyali həyatı müqayisə etdi. Bu ideyanı həyata keçirmək üçün, məhz cəngavərlər haqqındakı hekayələrin həqiqiliyinə inanan bir personajın yaranması vacib idi. Beləliklə, bütün varlığı ilə macərə axtarmağa yönəlmiş, coşqun fantaziyalı bir xarakter, daha doğrusu isə ədəbi tip yarandı. Müəllifin cəngavərliyə qarşı qoyduğu real həyat, Don Kixotun bütün xəyallarını puç edir, lakin onun davranışına, hərəkətlərinə və insanlarla ünsiyyət vərdişlərinin xarakterinə təsir etmir.

Belə ki, Don Kixot yalnız tənha-şizofrenik rolunda deyil, həm də səyahət edən cəngavərlər Ordeni himayəsi altında çıxış etmək hüququ qazandı. O, özünü Qızıl əsrin bərpası üçün, Allah tərəfindən seçilmiş biri hesab edir. Öz növbəsində, bu bəşəri sevgi, harmoniya və ədalət əsasında dünyanın bölünməsi deməkdir.

Qəhrəman ikili xarakter daşımağa başladı: bir tərəfdən, onun davranışının psixoloji motivasiyaları onun üçün mübahisə olunmaz, yəni qəti görünür. Digər tərəfdən, Don Kixot, öz fanatizmi ilə, zor gücünə qorumaq istədiyi insanların arzularına belə məhəl qoymur. O, reallıq hissindən tamamilə məhrumdur, zamanın axarından baş çıxara bilmir, onun bütün planları gülüncdür və buna görə də, o, şübhəsiz ki, tarixin gedişatını dəyişməyə qadir deyil. Servantesin şüurunda yaranan fəvqəlbəşər qəhrəman haqqında arzu, faktiki olaraq, əsrlərdə dağılaraq puç oldu.

Nəhayət, Don Kixot obrazının daha bir mühüm mənbəyi, mənsub olduğu xalqın və millətin mentalitetinin nəzərə alınmasıdır. Müəllif bir tərəfdən, keçmiş əsrlərdən qalmış cəngavərlik ideyalarının qaytarılması, bərpası cəhdlərini, digər tərəfdən isə pul və xəsislik kultunu ifşa etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Servantes, bu məqsədə nail olmaq üçün, rəsmi İspaniyanın müasir milli həyat tərzinə və ideologiyasına qarşı üsyan edir.

Dissertasiyanın birinci fəslinin ikinci hissəsi **“XVIII-XIX əsrlərin əvvəlləri rus ədəbiyyatında personajın qavranma xüsusiyyətləri (İ.İ.Dmitriyev və Y.A.Baratinski)”** adlanır. Burada XVIII əsrin sonu – XIX əsrin əvvəlləri rus ədəbiyyatında Don Kixot obrazının əsas xüsusiyyətlərinin qavranması haqqında söhbət açılmışdır. İ.İ.Dmitriyev və Y.A.Baratinskiyə əsərləri əsasında Rusiyada Servantesin romanına yaranan maraq göstərilmişdir. İ.İ.Dmitriyev, XVIII əsrin sonuna aid yalnız istedadlı və ziyalı rus şairi deyil, o, həm də tarixçi, dilçi və sənətsünas idi. O, adətən, epigram, madriqal, nəğmə, təmsil və dostluq nəsihətnamələri janrlarında yazıb-yaratmışdır. Yəqin ki, məhz bu səbəbdən, İ.İ.Dmitriyev, Servantesin ölməz obrazını sevimli təmsil formasında yazılmış əsərində əks etdirmişdir. O, Don Kixotun davranış və istəklərini “Don Kişot” təmsilində istehzalılıq tərzində təsvir etmişdir. Dissertasiyada bu təmsil ilə romanın bəzi bölmələrinin, bizim fikrimizcə, müqayisə ediləsi hissələri qeyd olunmuşdur. Eyni zamanda, baş qəhrəmanın xarakteri haqqında fərdi, subyektiv müəllif yanaşması da vardır ki, bu da çox zaman Servantesin fikirləri ilə üst-üstə düşür.

Romanın süjet xəttindən bir neçə epizodun qorunub-saxlanması və bununla əsərin mətninin orijinala bir qədər yaxın olması, İ.İ.Dmitriyevin nailiyyəti kimi sayıla bilər. Məsələn, Don Kixotun pahlı tör-töküntüləri ilə bağlı Servantesin romanındakı istehza dolu səhnələr rus şairinin əsərində də yer alır. İ.İ.Dmitriyevin təmsilində də, hərbi aksesuarın bu hissəsi məsxərə mövzusunda çevrilir. İ.İ.Dmitriyev əsas bədii detallı da gözdən qaçırmır. Orta əsrlərdə nəci cəngavərin “sevgili cananı” olmalı idi. Belə ki, təmsildə

Toboslu Dulsineya rolunu inəyə baxan qadın Aqlaya yerinə yetirir. Aqlaya, Don Kixotun həyəcanlı təsəvvüründə onun şəxsi mal-qarasını otaran çoban qız kimi xidmət edir. “Don Kişot” təmsili həcminə görə kiçik olsa da, gələcək məşhur təmsilçinin istedadı məhz bu əsərdə qabarıq şəkildə üzə çıxdı, burada İ.İ.Dmitriyevin lokal səhnələrdə əsas qəhrəmanların xarakterinin göstərilməsi bacarığı aşkarlandı.

XVIII-XIX əsrlərin kəsişməsində servantesşunaslığa Y.Baratnski də müəyyən töhfə vermişdir. Görkəmli rus şairi, çoxsaylı elegiya və bir neçə poemanın müəllifi Y.A.Baratnski, İ.İ.Dmitriyevdən fərqli olaraq, rus ədəbiyyatına xas olan romanik və ya sentimental ənənələrdən yan qaçır. Məhz buna görə onun əsərindəki Don Kixot obrazı realistik xüsusiyyətlərə malik idi.

Y.A.Baratnskinin “Don Kixot” motivləri ilə səsleşən çoxsaylı poeziya və nəsr əsərləri arasında biz, yalnız “Üzük” povestini tədqiq etmişik. Əgər İ.İ.Dmitriyevin əsərində süjet xəttinin eyniliyi asanlıqla gözə çarpırdısa, Y.A.Baratnskinin povestində bununla bərabər seçilmiş mövzunun problemi səviyyəsində paralel aparmaq mümkündür. Dmitriyev ləmançlı cəngavərin sərgüzəştlərini yumşaq istehza ilə təsvir edir və bu obrazı siyasiləşdirmir. Y.A.Baratnski isə əksinə, Don Kixotu xalqlar hərəkatı ilə əlaqələndirir, çünki onların ideologiyası XIX əsrin əvvəllərində ona yaxın idi. Dmitriyevin əsərində qəhrəmanın davranışına dair birmənalı yanaşma müşahidə olunur; Baratnski isə bu məsələyə ikili mənimsəmə göstərir. Sonuncu üçün aydın idi ki, Don Kixotun bütün bəşəriyyətə olan sevgisi onun reallıqla hesablaşmamaq istəyi ilə birlikdə gerçəkləşirdi. Lakin, tarixin canlı faktları Baratnski üçün xüsusi maraq kəsb etmirdi. Belə ki, sonradan V.Q.Belinski Don Kixotun timsalında “reallıq ədəbinin olmaması” haqqında söyləyəcək. Lakin Y.A.Baratnskidə bu “reallıq hissi” poeziyada yalnız nəzəri tərəfdən təqdim olunmuşdur.

Əslində, “Üzük” povestinin müəllifi yalnız bəşəriyyətə sevgisini vəsf etməyə çalışmırdı, o, sadə insanlar haqqında əsrlər boyu daşdığı arzunu subyektiv şəkildə interpretasiya edirdi. Don Kixot real və xəyali dünya arasında çırpındığı kimi, Y.A.Baratnski və onun lirik personajları real (texniki) dünyanı xəyali (fantastik) aləmlə qarışıq salırlar. Y.A.Baratnski üçün əqlin və ürəyin qarşılıqlı ahəngdarlığı qeyri-mümkündür. Bu sadəcə gələcək bəşəriyyət üçün xeyirxahlıq anlayışı ilə uyğun deyildir.

Birinci fəslin **“Donkixotluğun yenidən qavranması (A.S.Puşkin “Kapitan qızı”, N.V.Qoqol “Ölü canlar”, F.M.Dostoyevski “İdiot”; İ.S.Turgenev, N.S.Leskov”** adlanan son hissəsində XIX əsr rus klassik

ədəbiyyatında əsasən donkixotluq motivlərinin yenidən düşünülməsinin geniş mənzərəsi verilmişdir. Burada A.S.Puşkinin “Kapitan qızı”, N.V.Qoqolun “Ölü canlar”, F.M.Dostoyevskinin “İdiot”, İ.S.Turgenevin, N.S.Leskovun və digər tanınmış yazıçıların əsərlərinə nəzər salmışıq.

Belə ki, Puşkin göstərmişdir ki, Servantesin qəhrəmanı ilə Puqaçovu ideallaşdırma, sadəlik və səmimiyyət elementləri birləşdirir. Bu hissələri o, ilk növbədə Qrinyova, xeyirxahlığı ilə Maşa Mironovaya, rəhmdilliyi ilə Şvabrinə qarşı büruzə verir. Romanda çox zaman Don Kixotu bir cani və quldur adlandırırlar. Onun xeyirxah niyyətləri belə nəinki ciddi qəbul olunmur, o, hətta lənətlənir, alçaldılır, məsxərəyə qoyulur. Yüksək təbəqədə, Puqaçovu da yalnız quldur və cani adlandırırlar. Lakin xalq, şairin qeydlərinə görə, onu öz xilaskarı kimi qəbul edirdi. Xalq üçün Puqaçovun daxili aləmi daha önəmlidir, çünki onun xasiyyətindəki bütövlük, təbiətən cəsarətli olması, ürək genişliyi rus xalqı üçün xarakterik xüsusiyyətlərin təəcəssümü idi. Beloqorsk qalasının kazakları və əsgərləri Puqaçova qarşı vuruşmaq istəmədiklərindən, onun tərəfinə keçirlər; qala sakinləri onu sevinclə qarşılayır. Puşkin Puqaçovu dəfələrlə xalqın əhatəsində göstərir; troykanın zınqırovunun səsinə eşidən insanlar onu qarşılamağa qaçırdı.

Don Kixot və Puqaçov xasiyyətə, əslində, elə də dəhşətli, yırtıcı və qaniçən deyillər. Hər iki qəhrəman, düşdüyü vəziyyətdən asılı olaraq bağışlamağa hazırdırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, Don Kixot, Güzgülü Cəngavərə qalib gəldikdən sonra, və ya onun ürəyinin xanımına xəyali xidmət göstərməsinə nail olduqdan sonra öz düşməni azad edir. Öz növbəsində, xalq qiyamının başçısı Qrinyovun yolda ona göstərdiyi xırda xidməti xatırlayır; o, valideynlərini itirmiş qızı Şvabrinin hiylələrindən qoruyur və Şvabrini edam etməyə hazırdır.

Qeyd edək ki, povestinin sonunda Puqaçov, titanik təbiətinin tutqunluğu ilə izdihamı dəhşətə gətirən bir cani kimi deyil, azadlıq bəxş edən bir şəxs kimi təsvir edilmişdir. (“Hər kəs özünü öyürdü, öz fikirlərini irəli sürürdü və Puqaçova sərbəst şəkildə etiraz edirdi”). Belə ki, insani keyfiyyətlər üstünlük təşkil edir.

N.V.Qoqol, Don Kixot xarakterini sanki Çiçikovun daxilindən təsvir etmişdir. Servantesin romanı və “Ölü canlar” arasında olan ideoloji yaxınlığı biz bir neçə tərəfdən göstərməyə çalışmışıq. Birincisi, kompozisiyanın ümumiliyi gözə çarpır. “Don Kixot” əsəri cəsarətlə iki nəfərin odysseyası kimi qəbul edilə bilər, çünki demək olar ki, romanın hər fəslində hadisələr yeni məkanda cərəyan edir. “Ölü canlar” əsəri də,

həmçinin əsas qəhrəman Çiçikovun odisseyasıdır, çünki bütün kitab onun müxtəlif vilayətlərdə baş verən sərgüzəştlərindən ibarətdir.

İkincisi, bəzi qəhrəmanlar Don Kixotla eyni prinsiplərə əsaslanırlar. Məsələn, daima təmtəraqla və bər-bəzəkli danışmağı sevən Manilov, mənasız axmaqlığı ilə gülüncdür. Bu Manilovu sonsuz fantaziyaları və saflığı ilə seçilən, lamançlı cəngavərlə yaxın edir. Nozdryov alçaqlığı və xaractersizliyinə baxmayaraq, təbiətinin sadəliyi ilə seçilir və gen-bol yaşamağı sevir. Hər dəfə Çiçikov ilə görüşəndə o, həsrətlə yeni sərgüzəştlər gözləyir.

“İdiot” romanının baş qəhrəmanının knyaz Mışkin F.M.Dostoyevskinin ən məşhur və təsirli qəhrəmanlarındanıdır. Yazıçı onu “müsbət gözəl insan” adlandırır və bir çox ədəbiyyatçıların fikrinə görə, onun portretini məhz Don Kixota baxıb yaratmışdır. Mışkin, ilk növbədə yüksək əxlaqi dəyərləri ilə seçilir. Lakin Don Kixotun da hərəkətləri və davranışı yüksək etik dəyərlər ilə xarakterizə olunur. İki müxtəlif dövrə aid qəhrəman mənəvi prinsiplər əsasında dünyanı dəyişməyə çalışırlar.

İlk növbədə, dissertasiya işində qeyd olunmuşdur ki, Puşkinin və Qoqolun traktovkasından fərqli olaraq, “İdiot” romanının “Don Kixot”la ideoloji əlaqəsi F.M.Dostoyevskinin şəxsi məsləki ilə dəstəklənmiş və artıq konkretləşmişdir, realdır, görünəndir. Burada artıq Servantesin romanına aydın işarə də verilmişdir (“Don Kixot” general Yepançinin qızı Aqlayanın sevimli kitabıdır; general qızı Mışkinin timsalında yeni Don Kixotu görürdü).

“Yoxsul cəngavər” obrazı birbaşa Mışkinlə bağlıdır. Bu bənzətməyə hər iki qəhrəmanın mənəvi təmizliyi, onların mümkün sevgisi, ümumi pərəstiş obyekt, dünyagörüşünün mənası və davranışlarının motivasiyaları da aid edilə bilər. Totskinin keçmiş məşuqəsi Nastasya Filippovna, bir əxlaqsız qadın kimi təsvir edilmişdir, lakin knyaz üçün, o, hədsiz sevinc mənbəyi, ilahiləşdirilmiş bir qadın idi. Bundan başqa, F.M.Dostoyevskiyə görə Mışkinin müdrikliyi, məhz onun qadın qarşısında cəngavər təkəli sitayiş etməsində, ona qarşı platonik sevgisində və hədsiz mərhəmətindədir. Hər iki halda, həm Don Kixotun Toboslu Dulsineyaya olan xəyali sevgisi, həm də knyaz Mışkinin real sevgisi əsas qəhrəmanların müdrik dönüklüyü ilə müşayiət olunur. Bu müdriklik ümitsizlik və çarəsizliyin ən yüksək nöqtəsinə çatdırılmışdır.

Birinci fəsil İ.S.Turgenevin və N.S.Leskovun seçilmiş mövzuya aid əsərlərinin qısa təhlili ilə yekunlaşır.

İkinci fəsil – “XIX və XX əsrlərin kəşiməsində rus ədəbiyyatında donkixotluğun fəlsəfi-psixoloji təzahürü” adlanır və iki hissədən ibarətdir. Bu fəslin **“Don Kixot obrazının D.S.Merejkovski, F.K.Soloqub və A.V.Lunaçarskinin yaradıcılığında interpretasiyaları”** adlı birinci bölməsində D.S.Merejkovski, F.K.Soloqub və A.V.Lunaçarskinin yaradıcılığı əsasında Don Kixot obrazının interpretasiyaları verilmişdir.

Erkən sovet dövrünün yazıçıları Don Kixot obrazını maksimal şəkildə ideologiyaya uyğun təsvir edirdilər. D.S.Merejkovski ilk dəfə olaraq, bu ölməz Cəngavər obrazını hər şeydən əvvəl, məhz sevgi təmsilçisi kimi canlandırmağa cəsarət etdi. Ölbəttə, bu obraz mücərrəd olsa da, günəş ilə müqayisə olunurdu (məsələn, “məşəl”, “yanan” və s., kimi bir sıra simvolik obrazlar), lakin “dünya günəş ilə deyil, sonsuz sevgi ilə işıqlanacaq”. Onun sevgisi sinfi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün insanlara şamil olunur; qəhrəman daima müharibə astanasında olan bu mürəkkəb dünyanı məhəbbətlə birləşdirməyə çağırır. Don Kixot müdrikliyi ilə qeyd edir ki, hər yerdə nifrət, həsəd və qəzəb hakimlik edir.

Donkixotluq ideyaları ifadə olunan D.S.Merejkovskinin əsas əsəri, məhz “Əbədi yol yoldaşları” monoqrafiyasıdır. Bu əsərdə ilk dəfə olaraq, “şəxsiyyətin ikilənməsi” problemi lazımı nəzəri səviyyədə işlənmişdir. D.S.Merejkovski əsl Don Kixotun məqsədsiz gəzintilərini, onun bəsinətini diqqətsiz qoymur. Çünki, D.S.Merejkovskinin fikrinə, məhz İspan cəngavərinin uzaqgörənliyi onu əbədiyyata qovuşduran xüsusiyyətlərdəndir.

Lakin, “Əbədi yol yoldaşları”nın müəllifi, anarxist qruplaşmalara və xalqçılıq hərəkətinə aid edilirdisə, F.K.Soloqubun yaradıcılığı rus ədəbiyyatının simvolist cərəyanından kənara çıxmamışdır. Buna görə də, simvolist mövqelərdən çıxış edən F.Sologub, bu problemi yalnız sevgi xəttinin təhlili baxımından və şəxsiyyətin mənəvi azadlığı aktı kimi inkişaf etdirdi. F.Sologub, demək olar ki, “Əbədi İncəliyin” himnini səsləndirdi. Belə ki, əsərin əsasını təşkil edən Aldonsa və Dulsineya haqqında müəllif mifi diqqət mərkəzində oldu. Merejkovskidən fərqli olaraq, Servantesin romanının bəzi qəhrəmanları burada mənfi tərəfdən təsvir olunmuşdur. Məsələn, Dulsineya onun poetik təsəvvüründə, kobud təbiətli, “keçi iyi verən” ev qadını kimi təqdim olunmuşdur. “Qaranlıq irtica” dövründə Don Kixotu hərbi döyüş qəhrəmanlıqlarına ruhlandırان savadsız, mala baxan qadın, F.Soloqubun əsərində dünyanın dəyişdirilməsində özünəməxsus alternativə çevrilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, F.K.Soloqubun poetik silsiləsində Don Kixot obrazı əsasən avtobiografikdir. F.K.Soloquba baş qəhrəmanın dünyagörüşü

yaxın idi. Rus şairi bunu “reallığın lirik anlayışı” kimi qəbul edirdi. Başqa sözlə desək, Don Kixot sevimli poetik motivlərini davam etdirirdi, yəni öz poetik dünyasını özünəməxsus “dulsineyalaşdırmaq” (şairin öz neoloqizmidir) cəhdinə əl atmışdır. Və durmadan artmaqda olan, inqilabi hadisələrin ardından Don Kixot, “azad yaradıcı, yalnız “əbədi həqiqəti” tanıyan sevgi cəngavəri idi”. Rus simvolist şairinin fikrinə görə, həqiqətən istəklili sevgili, bütün bəşəriyyətə qarşı məhəbbət oyatmağa qadirdir. Müəllif, Don Kixotun qəlbinin ehtirasını ideallaşdırmır (o, dərk edir ki, xəyali qəhrəmana olan sevgi hissi nə qədər coşğun və fanatik olsa da belə, bu hiss sadəlvəh və reallıqdan uzaqdır), lakin bu gözəl qadın şəklində təəcəssüm edilmiş, yazıçının ən yüksək idealıdır.

Beləliklə, D.S.Merejkovski və F.K.Sologub, Don Kixot obrazının interpretasiyasına müxtəlif ideoloji mövqelərdən yanaşmışlar. Hər iki ədib Servantesin romanının qəhrəmanlarının realistik təsvirini vermişlər.

Öz növbəsində, A.Lunaçarski “Azad olunmuş Don Kixot” pyesində, əfsanəvi qəhrəmanın modifikasiyasının nisbətən novator formalarını artıq mücərrəd baxımdan deyil, inqilabçı-demokratik humanizmi tərəfindən təqdim etmişdir. Kiçik həcmli əsərdə ilk dəfə idi ki, romantik yaradıcılığın notları səsləndi.

Pyesdə, Don Kixot döyüşkənlikdən və kor-koranə ağılsızlıqdan məhrum obraz kimi təsvir edilmişdir. Orijinal mənbədən fərqli olaraq, bu obraz insanlara və hadisələrə qarşı dalgın və rasionalizmə meyillidir. Don Kixot, ümumiyyətlə həddən artıq iradəsiz, sadəlvəh və üzüyümşaqdır. Kədərli Obraz Cəngavəri, qismən İsa peyğəmbərə və “müsbət gözəl” Mışkinə bənzəyir. D.S.Merejkovskinin əsəri ilə də əhəmiyyətli dərəcədə uyğunsuzluq müşahidə olunur. Sonuncu Don Kixotu silahdarı olmadan təəcəvvür edə bilmir, Lunaçarski isə bu cütlüyü istehza ilə “qəribə silahdaşlar” adlandırır.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin **“Sovet dövrü ədəbiyyatında səyyah cəngavər obrazı (A.P.Platonov, M.A.Bulqakov)”** adlanan sonuncu hissəsində donkixotluq problemləri A.P.Platonovun “Çevenqur” romanında və M.A.Bulqakovun “Don Kixot” dramında araşdırılmışdır. “Çevenqur” romanında yazıçının diqqəti inqilabi cəngavərlik fenomenində və köhnə qvardiya əsgərlərinin dramatik taleyində cəmləşmişdir. Məsələn, A.V.Lunaçarskinin pyesində Don Kixot inqilabçılarla müqayisə edilir, A.Platonovun romanında isə cəngavərlərin donkixotluğu, daha doğrusu, sosial yenidənqurmanın ideyaları üzə çıxır. Bundan başqa, A.P.Platonov, nəinki donkixotluq ideyalarını XX əsrin birinci yarısında Rusiya mühitində

transformasiya edir, o, həm də Servantesin əsərinin fabulasını istifadə edir. Yazıçı, “utopik” qəhrəmanlarını məğlubiyyət və acı ümitsizliklərlə dolu, simvolik səyahətə yola salır.

A.P.Platonov, inqilabi cəngavərlik fenomenini anlamağa çalışmış, yeni sosial tipin nümayəndələrinə öz münasibətini bildirmişdir. Bizim fikrimizcə, Platonov ifrata qapılmışdır: Servantesin Don Kixotu “silah humanizmi” ideyasının davamçılarında özünü tapmışdır. A.P.Platonov onların sadəlvahlılığını, utopik ideala kor-koranə inamını göstərir. “Çevenqur”un müəllifi, inqilab cəngavərlərinin fanatizmini vurğulayır. Bu fanatizmdə qəribəlik, xəyalpərəstlik və məşum cəhalət kimi xüsusiyyətlər cəmləşmişdir.

XX əsrin birinci yarısı rus ədəbiyyatında Don Kixot obrazının siyasiləşməsi və ideologiyaya uyğunlaşdırılması, klassik dövr ədəbiyyatı ilə müqayisədə təzad və ziddiyyətlərə gətirib çıxarır. Bununla belə, A.P.Platonovun mövqeyi M.A.Bulqakova yaxın idi. “Don Kixot” dramının müəllifi, İspan cəngavəri haqqında hekayəni ilk növbədə, dünyanın və insanın yenilənməsi haqqında ümidlərin süjet xətti kimi qəbul etmişdir. Bu dövrdə Rusiyada müxtəlif qruplaşmalar arasında ziddiyyətli mübarizənin ümumi atmosferi mahiyyətcə ədəbiyyatda Don Kixotun öz faciəvi ziddiyyətini əks etdirmişdir.

Lakin bizim fikrimizcə, M.A.Bulqakov bir çox sələflərindən fərqli olaraq, ümumbəşəri dəyərlər və ahəngdar yaşam tərzini, bərabərlik, qardaşlıq və xoşbəxtlik haqqında ideyaların boş şüarlara çevrilməsini duydu. Əsl Don Kixotun idealları sönürdü. Servantesin əsas qəhrəmanının utopik illüziyalarının məhv olması motivləri göz qabağındadır. Don Kixot, əsl mənəviyyət və insanlıq haqqında post-inqilabi ideyaların puç olmasının şahidi olan, M.A.Bulqakov üçün yaxın oldu. Və təsadüfi deyil ki, “Don Kixot” dramında, M.A.Bulqakov, şəxsən inqilabın yüksək ideyalarının, xüsusilə də, söz və mətbuat azadlığının kobud şəkildə təhrif və qadağan olunmasını müşahidə etdi.

«**Nəticə**»də tədqiqatın nəticələri xülasə edilir, dissertasiyanın əsas müddəaları ümumiləşdirilir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı nəşrlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Отражение гражданской позиции Дон Кихота в романе Ф.М.Достоевского «Идиот» //ADU-nun «Dil və ədəbiyyat» jurnalı. Bakı: Mütərcim, 2012, №3, с.228-234.

2. Образ русского мятежника-самозванца в повести А.С.Пушкина «Капитанская дочка» как вариация мышления Дон Кихота // Filologiya məsələləri. AMEA Əlyazmalar İnstitutu. Bakı: Elm və təhsil, 2012, №10, с.387-392.

3. Социально-политические корни донкихотства в одноименной драме М.А.Булгакова // BDU-nun «Dil və ədəbiyyat» jurnalı. Bakı, 2013, №3, с.230-233.

4. Образ Ламанчского рыцаря в литературе советского периода (в романе А.П.Платонова «Чевенгур») // BSU-nun “Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri” jurnalı. Bakı: Mütərcim, 2013, №4, с.174-179.

5. К вопросу о неоднозначности оценок и противоречиях в трактовке образа Дон-Кихота в «Вечных спутниках» Д.С.Мережковского // Вестник Дагестанского Государственного Педагогического Университета, 2016.

6. Реформаторские идеи М.А.Булгакова в драме «Дон Кихот» // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika Elmi Konfransı. Bakı, 2015, II cild, с.80-82.

7. M.de Servantesin “Lamançlı Don Kixot” romanı və S.Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” əsəri arasında paralellər // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummillî lider H.Əliyevin anadan olmasının 93 ildönümünə həsr olunmuş VII Beynəlxalq elmi konfrans. 1-4 may 2016. Bakı, Azərbaycan, 2016, с.351-352.

THE IMAGE OF DON QUIXOTE AND IT'S MODIFICATION IN RUSSIAN LITERATURE

Summary

In this dissertation the main object of scientific investigation are poems, stories, plays and novels, dedicated to legendary knight-errant Don Quixote. The investigator addressed to literary works by Russian poets and writers, such as I.I.Dmitriyev, G.R.Derzhavin, Y.A.Baratynskiy, A.S.Pushkin, N.V.Gogol, F.M.Dostoyevsky, N.S. Leskov, D.S.Merezhkovsky, F.K.Sologub, A.P.Platonov, M.A.Bulgakov and some others.

The main object of investigation is transformation of Don Quixote themes and motives, plot collisions in Russian literature during three centuries – from XVIII century till the first half of XX century.

The first chapter of dissertation work is named “Definition of elements of Don Quixote image structure”, it consists of three parts. In first part – “The sources of image. The peculiarities of Don Quixote image interpretation in West-European literature” - the author presents sources of that famous image and reveals characterological peculiarities of it's interpretations in West-European literature.

In the second part of first chapter, named “Peculiarities of personage perception in Russian literature of XVIII century and beginning of XIX century. (I.I.Dmitriyev, Y.A.Baratynskiy) main peculiarities of Don Quixote's image in Russian literature of XVIII century and beginning of XIX century are told about. On samples of I.I.Dmitriyev and Y.A.Baratynskiy's works the engendering of interest to that image is shown.

In concluding part of first chapter, named “Re-thinking of Don Quixote situations” (on sample “Captain's Daughter” by A.S.Pushkin, “Dead Souls” by N.V.Gogol, “The Idiot” by F.M. Dostoyevski, and works by I.S.Turgenev and N.S.Leskov and other Russian writers.) the wide panorama of Don Quixote situations in XIX century Russian literature is told about. The investigator turned to following works- “Captain's Daughter” by A.S.Pushkin, “Dead Souls” by N.V.Gogol, “The Idiot” by

F.M.Dostoyevski, works by I.S. Turgenev, N.S.Leskov and some other Russian writers.

Second chapter of dissertation is named “Psychological phenomenon in Russian literature at the turn of XIX-XX century” and it consists of two parts. In first part investigator presents interpretations of Don Quixote’s images on sample of works by D.S.Merezhkovsky, F.K.Sologub and A.V.Lunacharsky.

In second part of work, named “The image of knight-errant in literature of soviet period” investigator continues the study of main problems of quixotism in “Chevengur” by A.Platonov and drama “Don Quixote” by M.A.Bulgakov.

In conclusion all outputs and generalizations, coming out from investigation are generalized.

Çapa imzalanıb: 21.09.2016.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: *mutarjim@mail.ru*

